ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

ماخذ تحقیقی مجلہ

OPEN ACCESS

CC BY NC

ڈاکٹر شفیق احمد شاھانی

اسسٹنٹ پروفیسر، جی سی یونیورسٹی، حیدر آباد

عبدالقدوس حسن راشد

لیکچرار، چیئرپرسن شعبہ اردو، جی سی یونیورسٹی، حیدرآباد

خليفي نبي بخش ’قاسم‘ لغاريءَ جي شاعريءَ ۾ لفظيءَ سيت ۾ تحقيقي اڀياس

Dr.Shafique Ahmed Shahani
Assistant Professor GC University Hyderabad.
Abdul Qudoos Hassan Rashid
Lecturer, Incharge department of Urdu, GC University Hyderabad.

***Corresponding Author:** zahiddashti29@gmil.com

Selected Subjects of Balochi Proverbs

Khalifo Nabi Baksh 'Qasim' is a classical Poet of Sindh (1776 AD-1663) in talpur Perod (1843 AD-1783).He belong from noble class but he chose the path of mysticism and florish as a Poet of sindhi and srieki languages. He wrote a apic of the war of khar-ri, which is august classical poetry. No doubt he inspired great Sindhi poet shah abdul latif bhittai. His poetry is a beautiful continuety of Sindhi classical poetry. He depicts so many kinds of images in the Sindhi poetry, which is good addition of classical poetry. This research paper is enlighting the partly study of images of khalfo nabi baksh 'Qasim' poetry.

Key Words: *Khalifo Nabi Baksh, Classical, Sindh, Talpur, Mysticism.*

عقل، الله تعاليٰ جي ڏنل نعمتن مان ھڪ بھترين نعمت آھي. جنھن جي آڌارتي انسان کي اشرف المخلوقات جو شرف پڻ ڏنو ويو. ھن سوچ ۽ سمجھ، پرجھ ۽ پرواري نعمت جي برڪت اھا آھي تہ انسان جي دماغ ۾ ڪيترائي خيال پيدا ٿين ٿا. ھو پنھنجي انھن خيالن کي حقيقي صورت ڏيڻ لاءِ، ھو پنھنجي صلاحيتن جو استعمال ڪندي ھن آواز اچاريا، جيڪي ھڪ ’پد‘ کان وٺي مرڪب، مرتب ۽ مفرد لفظن جي صورت ۾ پاڻ مراد ورانساني رابطي جي سرشتي واري صورت

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

وي، ھ°،ملڪ ۽ ولي ءَ جي صورت اختيار °ئي. °ان نيون شيون ايجاد °نڌ وپئي آيو آھي. جن جي ايجادن سبب روزگار توڙي سھوليات زندگيءَ جا °ان ذريعا پيدا °ري رھيو آھي. سائنسدانن نيون شيون ايجاد °يون، عالم نت نوان رستا انسانن جي رھبريءَ لاءِ متعارف °رائيندا پيا اچن. ان ريت ادب ۽ شاعري وري قدرتي نظارن ۽ قدرت جي °مال °رشمن کي ڏ°تہ متحر°°ري رھيا آھن. ان کان سواءِ ھو سماجي، سياسي، معاشي. ۽ معاشرتي او°اين کي وائکو °ندي ۽ انھن کي سڌ ار°لاءِ پنھنجين صلاحيتن کي اجاگر °نڌا پئي رھيا آھن. حقيقت °شاعر اھڙ اخيالي تصور ڀاھي پيش °نڌا آھن جنھن مان نئين ايجاد جو ڏس ملي وي ۽ °لا°ا پيل شخص ان تي غور °ري حقيقت معلوم °ر°جي °وشش °نڌا آھن. بھرحال °ھڙي به صورتحال ڇھي پر شاعر اھڙي شخصيت جاما° آھن. ۽ جو ھو عام انسان جي ءَ°ل کان °جھ ڏائين حد تائين پڌل نظر اچي ۽ ۽ جو ھي عام انسان جي اک کان اوليل رھي ۽ ۽ ڏي °الھ تہ ھو لفظن جي نوا° يا انھن جي مناسب استعمال جا رستا متعين °ن ڀا. جيڪا حيرت انگيز ھوندي آھي. ھو خيالن °اھڙ اءَ°س جو ڏين ڀا. جن کي ڏسندي °ڏ°ڏ°ي، سوچيندي °سوجھيندي حقيقت تي پڄڻ°° آساني ڏئي ٿي. اھڙ اءَ°س انسان جي ذھن جي ذريعي انسان جي لاشعور واري اندريئين ادار °کان ڏيندا ظاھري خارجي صلاحيتن تائين به پھچن ڀا. °قدرت جي انھن ا°ل خزانن کي °وا° جي °وشش °نڌا اچن ڀا. ياوري پنھنجن پنجن حواسن منجھان سوچ °واري حس تي غور ڪ°ر °ندي خيالي تصويرون ياءَ°س ڏاھن ڀا. جھڙ ۽ °°نھن °ري مرداڻي آواز ڏ°° سان ذھن °جو ڏي جوان جو تصوير ذھن °اچي ٿي. ياوري دل فريب سندر آواز جن کي خوش آوازي لھرن سان ڏ°ڏ°ي دل موھيندڙ °نيرن کي خمار ڏيندي محسوس ڏيندا آھن. ساڳيءَ طرح ڏسڻ °واري حس ذريعي خوبصورت نظارا، يا°نھن ويٺس جي خوبصورت تصوير يا حسن ادائيگي ڏسڻ °وڻان ڇھي. جھڙ اخوبصورت ءَ°س جڏندي نظر ايندا آھن. °ڏھن وري اھڙي گفتگو ڏئي ٿي، جنھن °ذائقي جي حقيقي يا معنوي لذت زبان جي ذائقي وارن ڏھ°سان ڏ°رائيجي ٿي، ڪاري، °وڏي، ڏ°ي يا ڏسي ذائيقن جاءَ°س جو ڏي وي ٿي ڏ°ڏ°اھي ذائيقا حقيقت °سندس زبان کي ڏھندي محسوس ڏيندا آھن. °ڏھن وري اھڙي خوشبوءِ دار گفتگو ڏئي ٿي جنھن مان روح کي راحت ايندي ڏ°تہ °نھن باغيچي مان گذرندي معطر ھوا° ساھ ڪ°°جھڙ اءَ°س جڏندي محسوس ڏيندا آھن. °ھ°گلاب، موتئي، صندل يا چنبيلي وغيره جھڙي خوشبوءِ کي سنگھ° جي حقيقت تصوّر °ايندي آھي جنھن سان سنگھ° واراءَ°س جڏن ڀا. ياوري °ڇھريءَ° ويھندي °نھن شاعر جي شعري گفتگو °ائين محسوس ڏيندو آھي، تہ ڏ°°نھن باھ جي شعلن °جلندو محسوس ڏيندو آھي، ياوري اھڙي °يفيت طاري ٿي ويندي آھي، جنھن °نيرن کي برف کان وڌيڪ°°ڏ°ار محسوس °ر°جھڙ اءَ°س جڏي ايندا آھن. ياوري اھڙي °يفيت طاري ڏيندي آھي جنھن جي

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

ذريعي °و ·هاءُ محسوس ·ميندو هجي. جنهن مان پيار جهڙ·ي صورت جہ·ي، ·ا°ر ياچڻي ·ي° يا نيرن کي نظري ·هاءُ يا رخسارن کي ·هندي °نهن نرمي °لسا° کي محسوس °ر° جهڙ·ن ءَ°سن کي ·ائنجي ·و، ان کان علاوه ·يا°ا في ءَ°س آهن جيڪي انساني °يفيتن کي اجاگر °ن ·ا. مثال جنگ جي منظر °شي يا قدرتي آفتن جي تباهي °ارين جي ءَ°سن وغيره جي تصوير ·هي اچ° وغيره جن کي بهترين نموني پيش °ر° لاءِ شاعر ئي خوبصورت ذهن رکندا آهن. °هو صاف °بي ريا ءَ°س پيدا°ري قوم آ·و لفظن جي خوبصورت تصويرن ذريعي پيش °ندا آهن. جنهن سان ·ولي تو·ي اخلاقي پهلوئن جي وا·اري° مدد ملي ٿي. اهڙن شاعرن مان اساسي شاعرن جي قطار مان ماضيءَ جو خوبصورت شاعر خليفو نبي بخش ’ قاسم‘ به ٿي گذريو آهي. جنهن جي شاعري ءَ°سيت سان ·رپور آهي. هتي آئون سندس شاعريءَ مان چند مثال پيش °ندي سندس شاعراڻي صلاحتين کي اجاگر °ندس پر ان کان پهرين ءَ°سن جي لغوي معنيٰ °ماهرن جي راءِ و·°ضروري سمجهان ·و. جيڪي هن ريت هيٺ·لکجي ·و:

·ا°·ر نبي بخش خان بلوچ:

ءَ°س: ذ: ضد، عداوت، ويڙ، مخالفت، (بلوچ، 2017، ص439)

عبدالسّتار بلوچ:

ءَ°س: ذ: (ع) پا·و، اوا·و، پاڻي° نظر ايند· تصوير، فو·و يا·ا پو. (بلوچ، 2006ع، ص539)

عبدالرشّيد ميمڻ°:

ءَ°س: ءَ°س: ذ: ضد، عداوت، ويڙ، مخالفت، (ميمڻ°، 2006ع، 633)

Opposition, spit, malice, grudge, malignity, animosity

لغوي معنيٰ کان پوءِ آئون هتي ءَ°س بابت جہ·يل وصف جوا·ياس °ندس ان لاءِ تنوير عباسي ءِ جي °تاب شاهه لطيف جي شاعريءَ مان اقتباس پيش °ر° جي سعادت حاصل °ندس جيڪا°ا هن ريت آهي.

”ءَ°س ان حاصل °يل معلومات کي وري جا°ا°ر° يا پيدا°ر° جو نالو آهي. هونئن ته ٿي واقعا° نظارا اسان جي لاءِ لاشعور° موجود آهن؛ پر انهن کي ·ڀيرياد· يار° يا·ڀيرپيدا°ر° جو نالو ’ءَ°سي شاعري‘ آهي. (عباسي تنوير 2015)

°نهن به ه° ياه° کان و·ڙ° يا·ڙني حواسن جي ·نل معلومات کي وري تصوراتي وجود° آ°° جي °و شش ·ميندي به °نهن اکين· ٿي واقعي جو ذ°ر° ٿجي يا°نهن شئي جي ذائقي جو احساس· يار بو يا ته ان جي کهرا°، لسا°، گرم يا

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

٠٠ي هجو، نرم، ياسخت هجو، ياڻهن چيز جي سرهاڻ يابدبوءِ جو ذڪر هوندو' ويلير' ڪ'وارن' لکيو آهي ته " ءڪس جو موضوع نفسيات توڙي ادبي اڀياس ۾ هڪي سان واسطو رکي ٿو. نفسيات ۾ ءڪس جي معنيٰ آهي، گذريل احساس ۽ محسوسات کي وري پيدا ڪرڻ، هرو ڀرو ڪو نظر جي احساس کي نه، ءڪسيت رکو نظر سان واستطو نه ٻي رکي. نفسيات جي ماهرن ۾ فلسيو فن ان کي گهڻن ئي درجن ۾ ورهايو آهي رکو ذائقي جا ۾ سنگهڻ جاءڪس ناهن؛ پر ٠٠ي، گرم ۽ ڏاءَجي حس جاءڪس ۾ آهن. ساڻن ءڪس ۾ چرند ءڪس ۾ به اهم تفاوت آهي.

آءِاي رچرڊ سن لکيو آهي ته " هر ممڪن حواس لاءِ سندس مطابق هڪ ءڪس آهي.

سڀڪو رس لکي ٿو ته "شاعر پنجن حواس کي چوري اهڙي ٿو معنيٰ ٠ي جيڪا انهن مان محسوس ڪري سگهجي ٿي. ان کان پوءِ هو ٻهون حواس ڪتب آڻي ٿو، جيڪو انهن نون خيالن کي ترتيب ڏئي ٿو. نتيجي طور پڙهندڙ رکو شعر جو تاثر ٻوڌي، پر پنهنجي حواس کان باخبر ٿي شاعر سان گڏ وڃي شاعراڻي سمجهه پڙهي ٿو".

ٻين حوالن موجب شاعري ءَ ءڪس پيدا ڪرڻ جا مختلف طريقا ٿي سگهن ٿا. ياته ڪنهن نظاري جي چڱ سالي يا ته ڪنهن ماڻهوءَ جي مهاڙن جو ذڪر اهڙي ءَريت ٻيل هجي جو هو بهو اهو نظارو اکين اڳيان چڱائي ءَ سان اتري اچي ان قسم جو ءڪس ٻيو. نظري ءڪس (visual image) ان کان سواءِ ٻڌل آواز سر جو بيان اهڙن لفظن سان ٻيل هجي جو ان جو پڙهڻ ۽ ٻڌڻ ۾ ٠٠جي ته اهو ٻيو ٠٠جو ءڪس (auditory image) ان کان سواءِ ڪنهن ماحول يا چيز جو ذڪر اهڙي ريت ڪجي جو ان جي خوشبوءِ يا بدبوءِ جو احساس ٿئي. ته ان ءڪس کي چڪبو سنگهڻ جو ءڪس، (Olfactory image) ڪنهن به شئي جي ذائقي کي وري پيدا ڪرڻ جي ڪوشش کي چڪبو ذائقي واروءڪس (taste image) ڪنهن شئي جي لساڻ، کهرا، نرمي يا سختي جي بيان سان ٿهڻ واروءڪس پيدا ٿيندو، (Tactile) ٠٠ي گرم جي تاثر کي پيدا ڪرڻ واروءڪس (Thermal image) ٿيندو." (عباسي، 2015ع، ص157، 155)

هن ٻي بيان ڪيل ءڪسن کي خليفي صاحب جي شاعري ءِ مان ملندڙ مناسب ءڪس پيش ڪجن ٿا.

٠٠ڪ واروءڪس:

هن حس جو تعلق آواز سان آهي آواز سريلا هجن يا بي سرا يا خوفناڪ هجن يا دل پزير هجن سڀني جو تعلق ٠٠ڪ واري حس سان آهي. ٠٠ڪ وارا عضوا ڪ آهن ڪنن ذريعي ٠٠ي جيڪي شعوري يا لاشعوري شڪليون ٻهن تن کي ٠٠ڪ واراءڪس (Auditory image) چڪبو: (ڪيريو، 2019ع، ص286)

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

ماخذ تحقيقي مجلہ

پ°ارون:

" °مجھون °ا·ھي واتمون لمندي ··ٻيون،
جيہ°س مانجھي ماريا، ر°°پيين رات،
پر·نات، ··م·نانھيارين جون."

(بلوچ، 2005ع، ص48)

بيت °آيل نوان لفظ، °انھن جي معنيٰ
لمندي: ا·ندي، هيہ·لھندي
جيہ°س: شايد، جيہ°ہ
مانجھي: (ص) ھن بيت °و·ھند·ما°ھن جي وچ°' ا°وا°' سردار، سورھ، جنگجو، پھلوان
پر·نات: سج ا·ر°کان ا°وار وقت، پرھ فتي، و·و صبح
·نانھيارين: ·نانھين واري، چو·يلي، (ص) تام سھ°ي نازنين.

ھنن سہ·ن °" پ°ارون" لفظ جو تعلق آواز سان آھي. °ان کي ··°واري حس جوءہ°س چئبو، جو ھن ريت جہ·ي·و: افغانين جو سردار شاھ تيمور اچي سنہ·ين جو·ن تي حملو°يو، اوچتي حملي سبب رات جي وقت ر°°سندن لاش کي °مجھون کائين ·ٻيون، جنھن °ري سندن وات (چھنب) انھن شھيدن جي رت سان ·ريل آھن. جہ·ھن صبح ·ٻئي ·وتہ·ھن انھن جي نازنين سھ°مين عورتن جو پ°ارون شاعر··ي·و. تہ اھ·وھ° جنگ جو ماحول وري ذھن تي اچي·و. جيہ°و جنگ جي واقعي جھ·واکين آ·و پيش °ري·و. جنھن جي··°سان اھي پ°ارون °منن تائين پھچي رھيون ھجن·ٻيون جنھن سان وري مو·ائيندرھ°ءہ°س جہ·ي·و.

ر·يون:

"مندي، مہ·ل و·ٻا، ··اسہ·منيار،
ھ°ي مينھن منجھايا، ر·يون °ن ريہ·ار،
تہ·واھ·سہ·تيار·يا، پھري °انہ پھنوار،
مينھون °ميھار، آگي آسودا°يا"

(بلوچ، 2005ع، ص31)

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

ماخذ تحقيقي مجلہ

بيت ۾ آيل لفظن جي معني

مڙ.ل:(سن)دائرو، شمسي نظام ۾ سڄ چڻ.۾ تارن جو دائرو، جماعت، مڙ.لي، جهنگل، تماشو، نظارو،

.نمياري: .نميون .نارا، ۾ جو .نيءَ وارو علائقو، جتي سڙ.وءَ جي هه ۾ نا.ويندي هئي.

ٿ.:(سن،ٿ.)۾نارو، ۾ڙ.ي، ۾ناري وارو سوکو هڙ.، گهيڙ.، ٻيڙ.ي ءَتي لنگرهه ۾ جي جاءِ، پٽ ۾، غسل، احتلام، کوهه

پنهوار: جنهن و..۾رين جو.۾هجي، .۾ريون چاريند..۾را.، پنهوار

آگي: ماڙ ۾، خالق، اصل لفظ آهي، آقا، آغاان جي سماجي لساني هه ۾ صورت آگي يا 'آگا' آهي.

آسوده: خوشحال، سکيا

ميهار: اسم فاعل ميهون چاريند.، ميهن جو.نار

هن سڙ.۾ آيل لفظ " ر.يون" جو تعلق آواز سان آهي. جيڪو ڻن واري حس ذريعي..۾ واروءَ ۾س ج.ي.و. جنهن ۾ سارنگ يا ميهو ۾ي موسم جوهه ۾ منظر ج.يل آهي. ميهن گهڻي مقدار ۾ پوي.و، جيڪو .نميون .نارا .ري..ي.و.ٿ.هن ر.ار ويچارا منجهي .ناپون، ته سندن سڙ.ئي گس پاڻي ءِ.و.ي..يا آهن. هاڻي جيڪي ناز ۾ جانور آهن، سي ۾ميئن واپس ۾ اهي و.ون تنهن ۾ري هو واجهائيندي ر.يون ۾ري رهيا آهن. گس نه هڙ ۾ري ۾ا به ر. پهري نه سگهي؛ پر ميهن ۾ ميهارن لاءِ ته وري موجون ٻي ويون، .و ته ميهن پاڻي ءَ جو جانور آهي، جي پاڻي ءِ ۾ ترندي خوش .ميندي آهن. ان ۾ري ميهن کين آسودو خوش ۾ري..يو.

هن مان پنهوارن يار ر.ارن جون ر.يون..ڻن ۾ .رندي محسوس .مين .يون، جيڪي وري سالن کان پوءِ .هه ۾ سان تازو..۾ اچي رهيون آهن سا شاعر جي ۾ مال جي ءَ ۾ اسي چئي.

سڙ.:

" ڙي تاڻي ترهو، ڙ ۾ ويڙ.ي ءَ،

هُتان سُڙ ۾ يو سڙ.ُ، ۾.يو پوءِ ۾ ملاب ۾"

(بلوچ، 2005ع، ص27)

بيت ۾ آيل نوان لفظ:

تاڻي: تاڙ ۾، .ي، و.اڙ ۾، ديگهه .ڙ ۾، پڪيڙ.۾، .ي آ..ا، .سڙ ۾، ا ۾تي و.۾، هلا ۾

ترهو: ڪن، ۾ ڻن، ۾ ڻا.مين جون نو.ين، رسين سان تر..ي .ناهيل منجو (ٻيڙ.ي ءِ ڪي جهلي بيهه ۾ لاءِ ۾ لو

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

.:°ا.مين °انن جو ترهو، سيلاب جي پاڻيءِ کان بچاءُ° لاءِ ا.يل پيهو، ر.کي.ي جهلا°لاءِ °انن جو..ل°.و، °ا.مين جي .ري، ملا°يت، مو.ي، سامان سڻ.و، °نوار کي مائيڻ.ن کان ملڻ ويل و°و.

ڏلاب:(ذ)(ع)ڏل + آب = اونهي.ڻ جو پاڻي

هتي هن لفظ " °لاب" کي " ڏولاب" ڀڻهبو آهي. جنهن جي فارسي اردو لغت °پاڻيءَ جو تلاءُ ملي ٿي. جيڪا.هڻي بيهي ٿي. .وتہ " ترهو"، ".." °°.ي پو°" جو تعلق پاڻيءَ سان جڙ.ي.و.

بيت جي سڻ.ن جيڪو°وڻ°س جڙ.ي.و سوهن ريت آهي:

پاڻيءَ جي تلاءُ جي.ٻي.ر کان سڻ..ي هن هوءَ نهڙ ترهو، نه.ڻ پاڻيءِ مان تر°لاءِ.ناهيو، بس! اللّٰه توهار °ري پاڻيءِ°°.ي لهي پوي ٿي، °هن پار پهچي.و. جنهن مان پاڻيءَ جوڻ°س، ترهي جوڻ°س، ڻ.جوڻ°س، سڻ.يند.جو ڻ°س تو.ي تري و.°جوڻ°س جڙ.ي.و، جيڪو°وري ان دور جي ماحول کي مو.ائي تازو°ري.و.°ماحول ا°يان.ٻيندي° °منن°.رندي محسوس.ٻي.و.

ڏ°°:

" °رها! تو°ل°ڻ..يون، پوئي پايان پنج،
هلندي حبيب.ي، °ا.ي! ڏ°°°°ج،
.جهڻ°.ٻي.نج، مون کي سڻ.°ڀڻ.ٻين"

(بلوچ، 2005ع، ص14)

بيت °آيل نوان لفظ:

°رها؛ا.

°°°:°°°°(سنهو آواز) ناراضگيءَ وارو آواز، .°°و، هڻ°لفظ کان به گهڻ.°الهاءُ°

°نج: °نجهه، °نجهڻ° جو آواز بار وغيره جي °ري ڻ°ري.

.جهڻ°: سر°، °ا.°، حسد°.رجڻ°، پوسر°، ڀڻ.ر°، بيزار.ڀڻ°

.نج:.نجهه: (ذ)، ڻ°ليف، جاکو.، آزار، مصيبت، رنج

°ڻ..ي: اُ.جاهار سينگار وارا، °يا.

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

هنن سڀن ۾ "۰۰۰" لفظ سرڪنڊات جي فصل ۾ئين جي آخري سٽ ۾ موجود آهي. جنهن جو ان جو تعلق، آوازي حس سان آهي، منجهائنس ڏاڍو وارو ۽ س جو ٻي ٻو. بيت ۾ جيڪو ۽ س جو ٻي ٻو سو ڪجهه هن طرح اٿي ٻو. شاعر ڏرهي يعني ا سان مخاطب ٿي ڪيس پڇي ٿو ته يون. اصطلاحي معنيٰ ۾ هدايت ٻو ڏري ته ٻاهي طرف منهنجي حبيب ٻي هلندي ۾ به نه ڄڻان يعني بار جي پو ۾ سبب ۾ منجهه جو آواز نه ۾ جاءِ مخالفن کي سا ٻو ناتو ۽ ليف رسائي به مونکي سٽ ۾ ٻو پڇائجان ۽.

هن بيت ۾ "۰۰۰" آواز جو ۽ منن تائين پهچندي محسوس ٿئي ٿي. ان کان علاوه ا جي گلي ۾ تي ڏنڊين جو هڙ ۾، هلڻ ۾ ٻو، 7 محبوب جو ٻا ۾ وغيره جا تصور ۾ انهن جون تصويرون هوبهو نظر اچن ٿيون. مخاطب جو آواز به هڪ آوازي ۽ س ذريعي هڪ تصوير جو ٻي ٻو. جنهن سان ٻڌڻ ۾ جو ۽ س ظاهر ٿئي ٻو.

لارَ:

" متان ورچي ڏٺين، سندي پرَ پچار،
ونائج وجود ۾، جئن سا گهڻ ٻي ءَ لارَ"

(بلوچ، 2005ع، ص30)

بيت ۾ آيل نوان لفظ:

ورچ: مصدر وِرچڻ: ڏٺين، بيزاري ٿيڻ، خفي ٿيڻ، منجهي پوڻ،

پر: پرُ: ذ (سن، پر) پرين، پيارو

لار: گهڻ ٻي ءَ سنهو آواز، ٿيڻ ٻي، چاس جي تند (جيئن ماکي ءِ جي لار) چڻ ٻي يا گهڻ ٻي ءَ ڦيل ٻاهي ءَ يا لوهه جي ڦيل ٻلي جي چپر، پاڻاري جي ٻاهي، دل جو لاڙو

هنن سڀن ۾ آيل لفظ لار "۰۰" واري حس سان تعلق رکي ٿي. جنهن ڏري منجهائنس ڏاڍو وارو ۽ س جو ٻي ٻو.

بيت جو ماحول ۽ هن ريت جو ٻي ٻو:

شاعر مخاطب سان ٻالهائيندي نصيحت ۾ ندي چوي ٿو ته هو پنهنجي پرين ءَ جي پچار ۾ ندي بيزار نه ٿو ٿئي ويتر پنهنجي اندر ۾ ائين پيهي وڃي ٿو جيئين چڻ ٻي جي اندر "لار" وڻندي آهي. جو وڃڻ هن حرڪت ۾ ايندو آهي ته لار ان جي اندر ئين حصي سان ڏرائيجندي مسلسل آواز پيئي ۾ ندي آهي. منجهس ماڻارنه

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

هوندي آهي. جيستائين چ·وپا°نہ بيهي. يعني تہ جـ·ي جي اندر جيئن لار و ي ي ائين تون بہ پنهنجي اندر° پرين ءَجي پچار °ندو پيو رهـ °ان °·°جـ°،°°·يہ°يا بيزار·يہ°جي°الهہ نہ °ر.

هن مان مخاطب، تہ°لم، چ·و، لار، پرين ءَ جهـ·ا عاليشان ء°س جـ·ن ·ا. جنهن سان هـ° عاليشان ماحول جـ·ي ·و. جيہ°اشاعر جي ·اهپ چئي. سُر سارنگ جي هـ°وائي ءَ°چوي ·و.

گو·:

سارنگ لاهج سو·، مينهن وسائي مارئن جي،
اتر کنون ي آئيو، غازي °ري گو·...“

(بلوچ،2005ع،ص33)

بيت °آيل نوان لفظ:-

سارنگ: مينهن، مينهو°ي ءَجي موسم

سو·: مينهن نهہ پو°°ري آيل تہ°ليف.

مارو: مال چاريند·، مال تي گذارو°ند·

هن وائي°آيل ماحول جو لفظ··°واري حس سان تعلق رکي ·و. جنهن سان··°جوءہ°س جـ·ي ·و.

وائي°آيل ماحول جوءہ°س °ڳهہ هن ريت آهي. شاعر سارنگ سان مخاطب ي چوئيس ·و تہ سارنگ هاڻي هن سختيءَ کي پري °ري 'سو·' يعني کي هـ·ائي°°رن کي وسائج، °مارن لاءِ مينهن وسان تہ هو مال چارين اهـ·ي مينهن سان مخاطب آهي جيہ°و اتر طرف اچي رهيو هجي°ان سان گو·جي لڳو·بہ شامل هجي ي.

هن °، سارنگ موسم جو وايو مندل، °°رن، مينهن، سو·، گو·جي آواز جاءہ°س جـ·ن ·ا، جنهن مان مينهن لڳو·°ندو وسہ°وارو هرہ°محسوس ·ئي ·و. ا·بہ لڪ°مهل 2023079 تي بہ اهـ·و ئي ماحول جـ·يل آهي. جهـ·و نبي بخش قاسم هيءَ وائي مينهن سان مخاطب ·بيندي مون کي··ائي رهيو آهي. جهـ·وءہ°س سامهون بيهي ·و°منجس گو·جا آواز آهن جيہ°ي°منن°·°اءُ°ند·محسوس ·ين پيا.

هن مان شاعر جي ءَ°اسي°منظر°شي عاليشان اهي.

هُلّ:

”هاگامان°هُلّ سُ·ن سمو·: جا،

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

آنداتن امل، جي آسون پکي اوهريا"

(بلوچ،2005ع،ص17)

بيت ۾ آيل نون لفظن جي معني:

هاگامان:هڪ هل هگامون، گو ۽ گهمسان، ۽ مچر ۽ ٻو

هل: گو ۽، شور، ۽ مچو، واڪو ۾ ر ۾ واڪا ۾

سڻن: سمجهڻ، معلوم هجڻ، خبر هجڻ، هر ۾ (دل ۾) يانڙ ۾، محسوس ڪرڻ،

ڏنڙ: رياڪ وغيره ۾ پڻي ۽جو گهرو گرداب يا اونهون پاڻي

اَمل: املهه بي بهايجڻ، قيمتي

آسون: آس: ت (آش: ف: آز) اميد خواهش، سڻ

اوهريان: اوهر ۾: ۾ اسر ۾. اوسهڻ، هلڻ، پري وڃڻ ۾

هن بيت ۾ لفظ "هُل" ۽ ۾ واري "حس" سان تعلق رکي ٿو جنهن کي ۽ ۾ واروءَ ۾س چئجي ٿو.

هن بيت جي ماحول جوءَ ۾س ڏجهه هن ريت آهي. سمنڊ جي ماحول ۾، سمنڊ اندر ۾ن جو آواز، گو ۽ گهمسان، يا ۽ مچر مچاڻ ۾ جهڙو آواز پيا ۾ن، هن جي اندر جيڪي ويا، اهي اميدون لاهي، پوءِ هلن ٿا ۾ سمنڊ مان اهڙي خوفناڪ ماحول ۾ سر جو سانگو لاهي به هو گهرائيءَ مان وري موتي ۾ اهڙيون ڏيون قيمتي شيون ۾ لهين ٿا. پر جي پوئتي جوا ۾ ۾ نداته اهي ڏجهه به ۾ري نه سگهندا.

هن ۾ غواص ڪُنن جي "هُلَّ" هنگامن کان بي پرواهه ٿي لهڻ وارو ماحول، ڪُنن اندر ٿي ٿي وڃڻ ۾ واروءَ ۾س ۾ موتين وغيره جي ءَ ۾سن جي تصوير جڙي ٿي. خاص ۾ري ۽ ۾ جوءَ ۾س، ڪُنن جو هل هنگامو سامهون ڪُنن ۾ ۾ ۾ ٿا، ۾ ٿا ۾ ورن ۾ ۽ ن وڃڻ پيدا ٿيندڙ ۽ ن جو آواز هڪ شڪل ذهن ۾ ٿا هي وي ٿو. جنهن کي ۽ ۾ جوءَ ۾س چئبو جيڪو شاعراڻي صلاحيت کي اجاگر ۾ري ٿو.

الف بي وار ٿئي نمبرتي چڪا ۾ جوءَ ۾س اچي ٿو. هتي چڪا ۾ مان مراد ٿا آهي. لکي پوءِ مثال پيش ڪجن ٿا.

2 چڪا ۾ واروءَ ۾س:

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

”هن حس جو تعلق زبان سان آهي. زبان جي ذريعي جيءَ ما محسوسات ٿئي ٿي. تنهن کي چکڻ واري حس چئبو آهي. ان مان جيءَ ٿي ٿڻيون سامهون اچن، تنهن کي چکڻ واروءَ س (taste image) چئبو آهي.
” (ڀيريو، 2019ع، ص286)

چکن:

” ٻ ڻ ٻي ٻ ا، چانڙ چکن جيئن ءَ،
مهريون معشوقن جيون، توڙ سڄ تيئن ءَ
نگهن وجهي نينهه ٻ يو، ٻ ميرن کي.“

(بلوچ، 2005ع، ص4)

هن ٻ آيل نوان لفظ:

مهريون: واحد مهري: ث: ٻ ايءَ جو ٻ ز ٻ و، اکريءَ ا ر ٻ يا مصالحو ٻ ٻ لاءِ
نگهن: واحد ث (ف) نگاهه نظر
نينهه: نينهن، پريت، لئون، عشق
ٻ يو: ٻ ملاڙ، چانورن تان تهه ٻ چنو لهراڙ، ان صاف ٻ راڙ، جاچ جوچ ٻ راڙ
ٻ ميرن: واحد ٻ ميري: ث: سونهن جوهه ٻ قسم

هن بيت ٻ ’چکن‘ لفظ چکڻ واري حس سان تعلق رکي ٿو. ٻ هن مان چکڻ واروءَ س ز ٻ ري ٻ و. يعني جيئن چانور صاف ٻ ٿيءَ ٻ ٻ ن ٻ ان ٻ ٻ سهن ٻ ا. تيئن تون به معشوقن جي مهرين جا ٻ سهڻ، انهن تي عشق ٻ ري نظر وجهه، سونهن ٻ ري نظر وجهه نه ٻ ي ٻ ا ٻ ي.

هن مان ٻ ٻ، ٻ ٻ ن جا آواز، چانور، چانورن جي ٻ ٻ ٻ، مهريون، معشوق ٻ ان جي سونهن جهه ٻ اءَ س جه ٻ ن ٻ ا. ٻ هه ٻ قسم جي ٻ ءَ سي تصويرجه ٻ ي اچي ٿي، جنهن ٻ اهوسه ٻ و منظر هوبهو محسوس ٻ ٿي ٻ و ٻ خاص ٻ ري ’چکن‘ لفظ ٻ ٻ اسان جي ٻ ان واردات ٻ ٻ ندي محسوس ٻ ٿي ٿي. جيءَ ٻ ا شاعر جي ٻ مال ٻ ٻ اهپ چئي.

زهر:

”ٻ اري و ٻ و ٻ الهه، وِهه، ٻ ٻ وترو،
ٻ و ٻ ين قاسم ٻ ٻ ترا، ٻ ٻ ئيه ٻ ٻ از هر زوال،

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

°و ٻي ان °ملال، مڃاڻي تي مارڻا،"

(بلوچ،2005ع، ص6)

بيت °آيل لفظن جي لغوي معني:

°ماري: °ارو نانگ، اصيل نانگ، اونداهو °ماري رنگ جو، سياهه، سانورو، گناهن °ور تل، ٻوهاري، رت °ارو

وه: وهه: ذ(سن،وش) زهر، وک، سم، تمام °ٻي شئي

ويترو: تهان ئي و ٻيرو°، جهجهو، گهڻو، زياده

°و ٻين: °رو ٻين، °و ٻين، ٻي انداز، °ا°ٻيرٻي ڪان ٻاهر

زوال: ذ(ع)هير ٻائين تي °ر°، رجعت، °ٻي، گهٽتائي، پڻاهي، لا ٻ، نا°ٻامي، سڄ لهه °جو وقت.

°و ٻي: مصدر °و ٻ°: °و ٻ°، سر ٻ°ر°، سر ٻ°

°ملال: هندن جي هه° قوم، شراب و°°ند ٻ، مئي فروش، شراب ٻاهيند ٻ.

مڃاڻي: شراب خانو، شراب پيه° وارو ما°

هن°' زهر' لفظ چڪ° واري حس سان تعلق رکي ٻو. °هن مان چڪ° واروءَ °س ملي ٻو. جيئن چوندا آهن، ته °ٻ وجهه ٻ وزهر! وغيره

هن بيت مان ماحول °مجهه هن ريت جڻ ٻي ٻو، هه° اصيل نانگ مڃاڻي °پيل شراب جي. ٻ °زهر هاري و ٻي ٻو، جنهن °ري شراب پيئندڙ جڻ هن °ملال جي مڃاڻي تي اچي شراب پيئندا و ٻن ٻا°اهي °رندا مرندا ٻا و ٻن جيءَ °رو ٻين يعني لاتعداد آهن. هن مان °ارو يعني اصيل نانگ. ٻ °زهر هاريندي زهر ٻ، °ملال مڃاڻو °مرندڙن جا لاش جهڻ اءَ °س ٻين ٻا. زبان تي چڪيندي محسوس ٻئي ٻو ٻوته زهر نالو ٻ °سان ئي ما°هوءَ جون °ليون و ٻجي ويندي يون آهن °هه° دم، زبان چڪ° وارا ٻهه°ا / ٻهاءُ (test bids) وارا احساس °م شروع °ري ٻيندا آهن. شاعر اهڙيءَ °س جيءَ °ا سي لفظن °آهي °مال حاصل °يو آهي.

سر°:

" ر°راوت °ر°، ٻئي پرتاپا°°،

پيتئون پُر ٻيا، منجهان سيف سُر°،

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

تيموري تُر°، ھا·و°ري ھليا."

(بلوچ، 2005ع، ص48)

بيت°آيل لفظن جي معني:

ر°: ذ(سن، رن)، ا·ائي، جنگ، جنگ جو ميدان، سہ·، ويراني، وڻ، بيابان صحرا

راوت: راجا، سردار، بهادر، سورھ، °وپو، شاھي ايلچي

ر°: سخت، سخت دل، بي رحم ظالم

سيف: ت(ع) تلوار ترار، شمشير

سُر°: ·ور·و·°، سرمي

تيموري تر°: تيمورھ°چنگيزي نسل°سندس سپاھي تر°

ھا·و°ر°: ظلم°ر°، °ميس°ر°

ھن بيت°'سُر°' پيرَ° ياچڪ°سان تعلق رکي ·و. تنھن°ري ھن جو تعلق چڪ° واري حس سان آھي. °چڪ° واروءَ°س ·ئي ·و. ھن بيت°ھن قسم جوءَ°س جہ·ي ·و. تہ امير تيمور جو سنڌ·تي تر°سپاھن سان حملو°ري ر°·اري ·نوھئين پوءِ ر°° بادشاھ°سندس ظلم ھ°·ي ويو. تلوارن سان حملو°ري تمام گھ°و نقصان°ري ·°تلوارن مان وھندڙ مان ·°·ي·ريائون. شاھ عبداللطيف جوھ°سيلاني فطرت°فقير منش·ا·و سيد امير حيدر°ا ظمي انھيءَ تيموري سپاھ سان گڏ هندستان آيو°پوءِ ھنن کان·ار·ي سفر°ندو سنڌ·اچي پهتو.

ھن مان ر°راوت = ظالم بادشاھ، ر° = ظالم سپاھي، سيف = تلوار، سُر° = رت، امير تيمور، سپاھي تر°، سنڌ·ين·مان تلوارن جي وسڻ°اري جو منظر رت وھ° وغيرھ جاچ·ا پڙ·اءَ°س اسان جي خيالي دنيا° نظر اچن·ا. جنھن مان ھ° ميدان°جنگ دوران ر°پڙ·°ظالمن طرفان·ٻيل ظلم جي چ·ي تصوير ذھن تي چ·جي اچي·ي. ائين پيو محسوس·ئي جيئن°و اھا صديون پراڻي·ٻيل واردات ھينئر اسان جي اکين ا°ٻيان·ي رھي آھي.

°·و°°وه:

"سہ·ياسہ·ون°ن، سدائڻ·شراب جون،

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

قاسم ۾ ۽ ڀي ڀڳوڻ، جو ترونہ ٿو تن،
جي ۾ ۽ ڀيا جن ڀيتيون تن پيالين.“

(بلوچ، 2005ع: ص 5)

بيت ۾ آيل لفظن جي معني:

سرڻا: خواهش ۾ندا، آرزو ۾ندا، تمنا ۾ندا، شوق رکندا، طمع لالچ، حرص ۾ندا وغيره

سرون: خواهشون، آزو، تمنائون، شوق، حرص

ڀڳوڻ: ڀا ۽ هو شراب

ٿو: ناپا ۾ پليت آلودو

هن بيت ۾ ڀڳوڻ ۽ ڀڳوڻ، يعني ڀو ۽ ڀا ۽ هو شراب جنهن جو تعلق چڪ ۾ واري حس سان آهي. جنهن مان چڪ ۾ واري حس سان آهي. جنهن مان چڪ ۾ جوءَ ۾س ملي ٿو.

بيت جي مفهوم مان معلوم ٿئي ٿو تہ شراب جون پيالين رڳو اهي پي سگهندا جن پنهنجا جيءَ ۾ ۽ ڀيا، يعني جيئن جي سرنہ ۾ ڀائون. باقي جن جيئرن ۾ جي سرنہ ۾ ٿئي، سي شراب پيئڻ ۾ جي بہ رڳو سرنہ يا ٻلهي خواهش ۾ري سگهن ٿا. باقي اهي پليت ۾ هن بہ شراب پي نہ سگهندا. ۾ اهي ان نعمت کان رهجي ويندا، هتي ۾ ۽ ڀي ڀڳوڻ مان مراد شرابا طهورا آهي جنهن جي اصتلاحي معنيٰ هي: ۾ري ٻي: شراب ۾ مان مراد حقيقي عشق جو ۾يف آهي.

هن مان شراب ڀڳوڻ، ۾ ۽ سرنہ يا پيئڻ ۾، پاليون وغيره جهڻ اهڙن ٿا. تن مان ۾ ۽ ڀڳوڻ چڪ ۾ واري ۾س کي ظاهر ۾ري ٿو. جنهن جي پڙهڻ سان زبان ۾ ۽ ڀي ذائقي کي محسوس ۾ندي اثر وٺي ٿي. شاعر جي اهڙي ۾سبندي نمايان نظر اچي ٿي.

کند ۾ مصري:

” نياپو کي سرنہ ۾ن، چڄ چتائي چڏ ٿا!
وڃي ۾ وصال ۾، رات رقيبن رڙ ٿا،
محب مصري کڻ ٿا، شل ۾ ۽ ٻين ۾ ۽ هن“

(بلوچ، 2005ع، ص 10)

بيت ۾ آيل لفظ ۾ معني:

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

سہ ٻين: ص (سن، سجن) خير خواهن کي ٻلائي چاهيندڙن کي، گهڻگهرن کي،

چتائي: چتارڻ: جانچڻ، تڪڙ، غور ڪرڻ، سن، ٻان، يار، ياد، ياران، ڀائن، خبردار ڪرڻ، جتائن، تشبيهه ڪرڻ.

وصال: ذ (ع) ملڻ ملاقات ڪرڻ، ميلاپ، انتقال، وفات، وحدت، فنا ٿيڻ

رقيبن: واحد رقيب: ص (ع) حريف، مقابل، سامهون معشوق جي عاشقن مان، ٻه هڪ مخالف.

ڏوهه: ڏوهه

هن مصري، ڪنڌ، ڏوهه الفظ چڪ واري حس سان تعلق رکن ٿا. هن مان، ٻي ڏوهه ذائقي جوءَ سان ملي ٿو.

هن بيت جي ماحول جي حساب سان شاعر چئي سان مخاطب ٿي ڪيس نياپو ڏيندي چوڻيس ٿو ته سهه ڪي چوڻي ڪريت چائي ٿي سهاڻي چئجانس ته محبوب جي ملاقات مخالفن رڪاوٽ وڌي آهي. تنهن ڪري ملاقات نه ٿي، محبت جي ڪنڌ مصري ڪجهه ٿي آهي. تنهن کي ڏهن ڏونه ٿائين.

ٻي سهڻي ماحول کي سهڻو ته محبت محبوب سان ملاقات رڪاوٽ پئي آهي. جنهن جي ڪري چئي هان نياپو موڪلي معذرت ڪري ٿو. محبت واري ڌاڄ کي قائم رکڻ گهري ٿو. هن ڪنڌ مصري ٿئي شيئون، ٿو ذائقو رکندا آهن. سندن نالي وٺڻ پاڻ هڪ سان زبان جا هڪ ٻاهي ڪسان ٻرجي اچن ٿا. منجهائن چڪ جو چوڻ وڻ سان نظر اچي ٿو.

هڪ واروءَ سان:

هن ڪم جو تعلق هن پيرن سان آهي. اهي عضوا جن هن شئي سان ڀائيچن ٿا ته منجهن ٿي وڃي يا گرم، سرد جي خبر پئي ٿي. جن هن انهن مان تصويرون جڙن ٿيون ته هن انهن مان هاءُ وراوءَ سان جڙي ٿو.

(ڀيريو، 2019ع، ص286)

اهڙي هاءَ وارن ڪسن جا مثال هت آئون خليفي نبي بخش قاسم لغاري جي ڪلام مان پيش ڪيان ٿو.

پڙ:

ناسيندي: ڪيو، سر جيو سورهين ڪماه،

پريان سندي پڙ، ڪرهو ڪاهيو ڪاهه،

اکيون منجهه اهاءُ، مرجان پسن پرين کي."

(بلوچ، 2005ع، ص11)

هن بيت ڪ'پڙ' لفظ زمين سان پيرن جو هاءُ محسوس ڪرائي ٿو. جنهن مان هڪ جوءَ سان جڙي ٿو.

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

ماخذ تحقيقي مجلہ

آيل نوان لفظ:

ناسيندي: ڳنڍي ۽ ٻندي

ڳرهو: ا، ٻ اگهو

اهاءُ: شعاع، سهائو، پرتو، تجلو، چمڪو،

پر: پر (سن پريه) پرين پيارو

بيت جوءَ سڄهه هن ريت جو ٻي ٻو. 16 هن جنوري ماهه (مهيني) جي تاريخ آهي. چنڊ مس ڳني ۽ ٻي آهي. پرين ٻي هلندي پنڊ ۽ ٻندي ٻ اگها ڳاهيو پيو ڳاهه. اکين جي اڳيان پرين ءَ جي پيرن جهڙ اءَ سڄ اچن ٿا. تن مان پنڊ ۽ ٻندي زمين جي گهرائي نرمي يا ٻو ٻ جو ٻهاءُ يا ڳڻن ۽ ٻن جو ٻهاءُ به از خود محسوس ٿيئي ٿو. اهڙي ءَ سبندي ءَ شعر کي خوبصورتي بخشي آهي.

ٻار ۽:

”مونکي جهلي ٻانهن، ٻاريو هوت هڙن سان،“

هن ۽ لفظ ’ٻاري‘ ۽ سي ٻهاءُ جو تاثر ٿيئي ٿو، هن ۽ ٻانهن جوءَ سڄ، ٻار ۽ جوءَ سڄ، شامل آهي. جنهن موضوع مطابق ”ٻار ۽“ ٻهاءُ يا ٻهڙ ۽ جوءَ سڄ ٿيئي ٿو. جنهن مان باهه ٻرڻ ۽ واري ڳيفيت محسوس ٿيئي ٿي. جنهن ڳري ڳوسا ۽ جو ءَ سي احساس ملي ٿو.

نوٽ: مقالو طويل ٿيڻ ڪان بچاءُ خاطر ٻه ٻه مثال ٿيئي. ءَ سڄ ختم ڳجي ٿو. ٻن ٻن مثالن سان ٻه ٻه صحفا ٻين ٿا. تنهن ڳري اختصار ڪان هم وٺي هتي باقي ءَ سڄ جا ٻال پيش ڳجن ٿا.

ٻه ۽ جوءَ سڄ:

ٻه ۽ جوءَ سڄ اک سان تعلق رکي ٿو، ان ڳري هن کي ٻه ۽ واري حس ۽ ٻجي ٿو. هتي آئون خليفي صاحب جي شاعري ءَ منجهان ٻه ۽ واراءَ سڄ بيان ڳيان ٿو.

پڙ ۽:

. ”اکيون منجهه اُهاءُ، مرجان پسن پرَن کي.“

(بلوچ، 2005ع، ص 11)

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

هن ۾ پڻ ٻه ٻوليءَ سان ملي ٿو. بيت مان مراد جو هن اکين ۾ روشني آهي پوءِ اهي ٻلي محبوب کي هر هنڌ ڏسن. ان مان ٻه ٻوليءَ سان ملي ٿو.

نور:

”ناسيندي ئي نور، قمر پس قريب جو،
منهنجا ڏيج سنيهه ا، هلي منجهه حضور“

(بلوچ،2005ع،ص11)

هتي نور ٻه لاءِ استعمال ٿيو آهي. ٿو ته ٻه جي حس جو تعلق اک سان آهي. ۽ اک جيءَ ظاهري تو ڏي خيالي منظر ڏاهي ٻي سي ۽ هوبهو ٻندي هوندي آهي. هن بيت ۾ شاعر چنڊ کي عربي لفظ ”قمر“ چئي مخاطب ٿيندي چوي ٿو ته تون روشني ۾ندي هلندو وڃين ويجهو ٿي ته هن محبوب جي خدمت ۾ پهچي ۾ري منهنجا نياپا ڏجان.

هن مان نور، قمر، هلڻ، حضور پاڻ جي روضي جوءَ سان جڙي ٿو. منهنجو مقصود ٻه جي ءَ سان نور سان آهي. تنهن ۾ري هتي ٻه واروءَ سان نمايان ٿيو ويو آهي.

غير متحرڪ:

غير متحرڪ ءَ سان، اهڙو ءَ سان جيءَ و چرپر نه ۾ري سگهي جيئن پٿر يا پهڙ، جبل، گهر، اوطاق وغيره يا وري اهڙيون نظرون جو ڪنهن سوچ ۾ بيهي وڃن ته اهڙي ءَ سان کي به غير متحرڪ چئبو. هتي آئون خليفي صاحب جي شاعري ءَمان غير متحرڪ ءَ سان مثال ڏئي پيش ڪيان ٿو:

پاهڙ: پٿر

” ويا اڏامي ڪمَ، پٿ تا پاهڙ نه چري.“

(بلوچ،2005ع،ص47)

هن ٻه ’پاهڙ‘ اسم آهي. جيءَ و غير متحرڪ ءَ سان آهي. ٿو ته هو پنهنجي جاءِ تان چري پري ۾ نه ٿو سگهي، جيستائين کيس ڪا ٻي شئي چوريس نه، تنهن ۾ري شاعر ان کي غير متحرڪ ءَ سان طور استعمال ڪندا آهن. هتي هن ٻه جيءَ و بيت جو منظر آهي. تنهن مان هڪ جنگ جي ميدان جي ءَ ڏاسي ٿئي ٿي. جنهن مان ڏاڪا يا موت جي خوف کان لهرائيندڙ ڪي ڪن سان تشبيهه ڏني وئي آهي. جو ٿوري ته ڪليف جي ۾ري ميدان ڏي ڪن وانگر اڏامي هليا وڃن ٿا. پر دليريا ڏيرِ

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

مانجھي. س پاھ° وانگر ٻي مقابلو°ري پا°ملھائي ويندا آھن. پنھنجي مقصد حاصل °ر°ڪان سواءِ اڻچ به نه ھ ٻندا آھن.
°ميدان ملھائي °ا ميابي حاصل °ري و ٻندا آھن.
ھن °ا ا ا°، °ڪن، پ ٻ، ° پاھ° جھ ٻ انمايان ء°س موجود آھن جنھن مان پاھ° غير متحر° جسم آھي، جيڪو غير متحر° ء°س ٻ ئي ٻ و.

ٻ ونگر:

”وھاڻي ءَ واھون، ٻ يان ٻ ونگر و ٻ °“

(بلوچ،2005ع،ص56)

بيت جي ھن سٻ °ٻ ونگر‘ اسم آھي. °ھ° غير متحر° ء°س ٻ ئي ٻ و. ٻ وتہ ٻ ونگر يا جبل يا ٻل شئي جو نالو آھي.
ھن سٻ ° سسئي چوي ٻي تہ جٻ ھن رات وھاڻي يعني پوئين پھر ٻي، تہ ٻ ھن و ٻي ٻ ونگر و ٻ يا ٻر و ٻي ورتم ٻ وتہ ٻ ونگر محفوظ رستو آھي. نہ تہ ٻ نائين يا ھيٻ نائين تمام خطرنا° ھوندي آھي. پر و ٻ ھميشہ راھگيرن لاءِ چارا ھوندا آھن.
ھن مان ٻ ونگر، و ٻ، واھون، (گس) جھ ٻ اء°س جٻ ن ٻ نا. جن مان غير متحر° ء°س جو تاثر ملي ٻ و° ٻ ونگر تن° نمايان ء°س نظر اچي ٻ و.

6 سوچ° واروء°س:

ذھن° خيالن° سوچن °°ميئي تصويرون جٻ ن ٻ يو. تن تصويرن کي سوچ° واري حس چئبو آھي. تنھن مان جٻ ند ٻ ء°س کي سوچ° واروء°س چئبو آھي. ھتي آئون خليفي صاحب جي شاعري ءَ مان مثال ٻ ئي سوچ° واري ء°س کي وانگو° ندس.

ثواب:

” سريم سا ٻ ° ٻ ي ءَ جي، ٻ ي سو نھن ثواب،
اسو نھين عذاب، قاسم لا ٻ نا° ٻ ڇيجيين.“

(بلوچ،2005ع،ص52)

ھن° ثواب لفظ معنوي °يفيت جو نالو آھي. جيڪو ا صرف محسوسات آھي. يعني °نھن نيڪي ءَ جو بدلو ان °ري ھن کي سوچ° واروء°س °و ٻ جي ٻ و.

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

بيت مان مطلب هي ٻو ڀري اڇي ته شاعر سا ٻ ڀيءَ سان ميچ ڀران ٻ انهن هلي ٻو. جنهن جي سا ٻ سبب ا ٻ ٻ ٻا عذاب ٻ ور ٻمين ٻا. ٻو ته ر ڀوان جي سونهن ٻ ر ڀ به ثواب آهي. تنهن ڀري سونهن جي تعريف سبب ر ٻ گناهه لهي ٻا وڃن.

هن مان معلوم ٻيو ته معنوي انداز ڀ شاعر پا ڀ محبوب جي زيارت ڀن ٻا. جيڪي ڪين پڙ ٻ ڀ ر ٻي قافلي سان گڏ هلندي ٻئين ٻي. ڀ پا ڀ ر ڀ ورا (صه) جي زيارت ڀ ر ڀ سان سندس سونهن پسي ٻو. ڀ جنهن زيارت ڀئي ان جا گناهه معاف ٿي وڃن ٻا. اهڙا اعذاب جي ٻ سي به ڀونه ٻي سگهيا سي به معاف ٿي ويا.

هن مان سا ٻ، سونهن، ثواب، اسونهين، عذاب وغيره اهڙا اعذاب آهن. جن جو تعلق سوچ واري حس سان آهي. ڀ منجهائن سوچ ڀ وارا معنوي ڀ س نظر اچن ٻا. جيڪي صرف محسوس ڀ ري سگهجن ٻا. ثواب به انهن مان سوچ ڀ وارو ڀ س آهي.

درد ڀ دارون:

”درد طبيب دارون ٻيندو، حال حبيب دارون ٻيندو،
دارون ٻيندو مون گهر ايندو“

(بلوچ، 2005ع، ص4)

هن ر ٻ ڀ درد ڀ دارون ڀ يفيت جانالا آهن. جن کي اسم ذات چئبو آهي. ڀ هي صرف محسوس ڀ بو آهي. هن جو تعلق ذهن سان آهي. جنهن کي سوچ ڀ وري حس چئبو آهي. هن مان سوچ ڀ وارا ڀ س جڻ ٻا. بيت جي ر ٻ مان مراد شاعر درد سان معنوي طور مخاطب ٿي چوي ٻو ته اي درد! حبيب منهنجو جڻ هن ايندو تڙ هن دارون معنيٰ دوا يا شفا هو پا ڀ منهنجي گهر اچي حال احوال وٺي ويندو. جنهن سان سندس شفا ٻيندي. مطلب ته سندس درد جي دوا حبيب جي اچ ڀ سان ملي ٿي. ڀ اهوئي سندس دارون آهي.

هن ڀ ’درد‘ ڀ ’دارون‘ معنوي ڀ س آهن. جن جي پڙ هن سا ڀ جسم ڀ درد جي ڀ يفيت محسوس ٻئي ٿي. ڀ دارون لفظ ڀ نهن شفا يا درد کان آ ٻ ت ملڻ جو اهڙا ٻا معنيٰ رکندڙ آهي. جيڪي نهايت ئي بهترين ڀ سبندي ڀ جا مثال آهن.

سنگهه ڀ وارو ڀ س:

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

هن جو تعلق ڏسان آهي. جنهن سان خوشبوءِ يا بدبوءِ جو احساس ٿئي ٿو. ان مان ٻڌندڙ تصويرن کي سنگهڻ جوءِ ٿس (Olfactory image) چئبو آهي. هن سان ڀيترن ئي شيئن جي سڃاڻپ ٿي سگهندي آهي. مثال: خراب، سڙو، ياشين جي خوشبوءِ جيئن ڏاڍا آهن يا مهندي آهي وغيره

هتي آئون خليفي صاحب جي شاعريءَ مان چند مثال پيش ڪيان ٿو. جيڪي سندس شاعريءَ مان سنگهڻ واري ءِ ٿس کي وائکو ڪندا:

ڪاوري:

"پنهل سندي پير جي، خاڪ ڪاوريءَ هاڻي."

(بلوچ، 2005ع، 54)

هن ڪاوري، هڪ ٻوٽي آهي. جنهن جي خوشبوءِ تمام گهڻي وڻندڙ آهي. هن جو تعلق ڏسان آهي، هن مان خوشبوءِ جوءِ ٿس جهڙي ٿو. جنهن سان دل کي راحت ملي ٿي. بيت جي معنيٰ هن ريت آهي ته سسئي پنهل جي پير هيٺان آيل خاڪ کي ڪاوريءَ سان ٽيڪ ٿئي ٿي. ٿو ته هو سندس محبوب آهي. تنهن ڪري سندس محبت اهڙا ڪاوري، مثل، ٻيءَ کي سمجهڻ مان محسوس ٿئي ٿو.

ڪاڻهار:

"مهري ٿوئر مقيس جا، ڪاڻ ڪاڻهار".

(بلوچ، 2005ع، ص 52)

هن ڪهري ا. جي مهار ڀيڙي ٿوئر ا ل آهن تن کي ڪاڻهار گل جي ڀڙڪ واري صورت واري تشبيهه ٿئي ٿو. ٿو ته ڪاڻهار گل جهڙ هن ڀڙڪندو آهي. ته هن تمام گهڻا سهڻا گلابي ڏاڍا ڀاڪ گل، ٿئي جي ٻلن جهڙي شڪل جا ٻيندا آهن ٿو گل ٻيءَ جي شڪل جو هوندو آهي. سندس خوشبوءِ ڪاڻي ٻيندي آهي.

هتي شاعر ا. جي مهار تي ا ميل ٻندڻ کي گاهه سان تشبيهه ٻڌي آهي. هن مان ڏرندڙ خوشبوءِ معطر ٿندڙ دل کي فرحت ٻندڙ ءِ ٿس پيش ڪري ٿي. جنهن کي سنگهڻ جوءِ ٿس چئبو.

متحرڪ ءِ ٿس:

متحرڪ ءِ ٿس اهڙين حالتن کي چئبو جنهن ڪ شيئون چرپر يا حرڪت ٿندڙ محسوس ٿين. انهن مان ٻڌندڙ تصويرن کي متحرڪ ءِ ٿس چئبو. هتي آءُ اهڙن ءِ ٿسن کي خليفي صاحب جي شاعريءَ مان پيش ڪندس:

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

ريلو:

"قاصائي ۾ وڃ، رت ريلوئي نه سڻي"

(بلوچ، 2005ع، ص 3)

هن ۾ 'ريلو' لفظ جي معنيٰ رت جو تمام وڏي هلڻ آهي. هن رت جو وهڻ متحرڪ حالت ۾ آهي ان ڪري هن کي متحرڪ ڪس چئبو. ٻيو ته جڏهن ان جي ريلي جي ڳالهه ٻيندي ته اسان جي ذهن ۾ رت وهندو آهي ان ڪري هن کي متحرڪ ڪس چئبو. ٽيو ته جڏهن رت جي ريلي جي ڳالهه ٻيندي ته اسان جي ذهن ۾ هڪ رت جي وهڻ جي شڪل ذهن تي ترندي ايندي اهڙي شڪل يا صورت کي ڪس چئبو جيڪو متحرڪ حالت ۾ آهي. هتي بيت ۾ چوي ٽيو ته جيئن قاصائي هڪ ٻيان پيا ور ڏهندا آهن. رت جاري وهندو رهندو آهي. تيئن هڪ جنگ جي ميدان ۾ جوانن جو رت ريلو ڪري وهي ٽو. رت سڀ جي ته ڳالهه ئي ڳانهي. رڳو رت وهي وهي ٽو. ان جهڙي تشبيهه ڪئي هڪ ڪس جڏهن ٽو.

هن قاصائي، رت، ريلو، ڏهڪ جي ڳارجهڙ اڪس جڏهن ناتنهن مان "ريلو" متحرڪ ڪس آهي.

لهرون:

"جهوني ٻيڙي، جهاجهه گهڻي، وچ وڏا اندر ويڙ،
لهرين جي لپا سين، ڏوٻين ڏن ٻير،
پسي دور درياهه جو، قاسم! ڏنبن ڏبير."

(بلوچ، 2005ع، ص 21)

هن بيت ۾ 'لهرين' لفظ متحرڪ ڪس کي ظاهر ڪري ٽو. لهرون گرمي ۽ جي شدت کان هوا ۾ شامل ٿي، سمڙ ۾ زوردار حرڪت سان سفر ڪندي آهن. ۾ هن ته ڏن ڏن ٻيڙن کي پنهنجي طاقت سان نيست ونابود ڪيو ڏين هن بيت ۾ سمڙ ۾ سمڙ جي لهرين ۾ ٻيڙين جي ماحول جو ڪس چڱيل آهي. جنهن ۾ هڪ پراڻي ٻيڙي (جهوني) جو ذڪر ڪيل آهي. جيڪا هڪ جهوني ٻيو ته ڏين لهرين جي ويڙ وچ ۾ هجي ته ۾ ڪيس لهرون لپا ڏون هڪ ڪندي هجن ۾ هوءَ ٻي ميدان خالي ڪري نه ڪري سگهندي هجي. جهلا ڏيو پون. اهڙي حالت ۾ سي شاعر 'قاسم' چوي ٽو ته لهرين جو اهڙو ڳاءُ ٽي وا دلير به ڏنبيو ڏن. ٽو ته لهرون يا سمڙ جون ويرون دهشت پيدا ڪندا هونديون آهن. جن جي دهشت ڏن ڏن کي ڏنبايو وڃي ٿي.

ISSN (**P**): 2709-9636 | ISSN (**O**): 2709-9644
Volume 5, Issue 1, (Jan to March 2024)
https://doi.org/10.47205/makhz.2024(5-I)urdu-04

ماخذ تحقيقي مجلہ

هن مان لهرون، ويرون، ٻيءَ ي، سمنڌ، لپاڻ ۾ير، درياهه وغيره جاءَ ۾س ڄڻ ٿا. تن مان ويرون، لهرون، لپاڻ درياهه متحرڪ ۾س آهن. تن مان لهرون يا لهريون واضع متحرڪ ۾س آهي.

پڇاڻي: هن مقالي جي اڀياس کان پوءِ شاعري يا نثري صنفن مان اهڙي ءَ سبندي جاوڻ ۾ مثال ڏيڻ سنڌي ادب ۾ هڪ شهپاري واري صورت سان گڏ سنڌي ادب دوست نئين ايندڙ نسل لاءِ هم جي گنجائش ۾ تحقيقي هم جي راهه هموار ٿي پوندي ۽ شاعر خليفي 'قاسم' ۾ ٻين جي هم جي تخليقي ساراهه ۾ قدرداني پڻ ٿيندي، صدين جي محنت وري منظر عام تي اچي نوان خيال ۽ ماضيءَ جي ياد تازي پڻ ٿيندي.

حوالا

1 بلوچ، عبدالستار، محقق ۽ مرتب: پروفيسر، ڊاڪٽر، غلام علي الانا، تقديم: 2006ع، هڪ جلدي، سنڌي ٻولغت، سنڌي ٻولي ۽ ٻولي، ڪراچي.

2 بلوچ، نبي بخش خان، ڊاڪٽر، مئولف، شيخ محمد اسماعيل، مددگار، 2017ع، "هڪ جلدي سنڌي لغت"، سنڌي ڊولپمنٽ جو بااختيار ادارو، حيدرآباد سنڌ.

3 بلوچ، نبي بخش خان، ڊاڪٽر "تحقيق ۽ تصحيح، 2005ع، "خليفي صاحب جو رسالو: خليفي نبي بخش صاحب جو رسالو، ۽ متفرقه ڪلام"، سنڌي ادبي بورڊ ڊام شورو.

4 عباسي، تنوير، ليکڪ: 2015ع، "شاهه لطيف جي شاعري"، روشني پبليڪيشن ڪراچي، سنڌ.

5 ڪيريو، جيئڻ خان، ڊاڪٽر، ليکڪ، 2019ع، "جو ڳالهه جاءُ ميرمحمد پيرزادي جي تخليق هڪ تحقيقي اڀياس"، سمبارا پبليڪيشن، حيدرآباد، سنڌ.

6 ميمڻ، صاحب ڏنو، استاد، سهيندڙ، 2003ع، "سخن اعجاز"، بزم اعجاز نيو سعيد اباد

7 ميمڻ، عبدالرشيد، مصنف، 2006ع، "سنڌي سنڌي يا انگريزي لغت"، سنڌي لينگويج اٿارٽي حيدرآباد، سنڌ.